

DEONTOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING
REFLEKSIV KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Raxmonova Gulisa Namozovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

[*gularaxmonova@gmail.com*](mailto:gularaxmonova@gmail.com)

Annotatsiya. *Ushbu maqolada oliy pedagogik ta'lim jarayonida deontologik yondashuv tizimida bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi nazariy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Kasbiy burch, mas'uliyat va etika me'yorlarining talaba ichki refleksiv faoliyati bilan integratsiyalashuvi mexanizmlari tahlil qilingan. Maqolada deontologik kolliziyalar (axloqiy-etika ziddiyatlari), refleksiv-shaxsiy modellashtirish hamda interiorizatsiya jarayonlariga asoslangan maxsus o'quv-metodik tizim taklif etilgan. Mazkur metodikani oliy pedagogik ta'limga tatbiq etishning asosiy pedagogik shart-sharoitlari tizimli yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik deontologiya, kasbiy burch, kasbiy refleksiya, bo'lajak o'qituvchi, o'quv-metodik tizim, deontologik kolliziya, interiorizatsiya, subyekt-subyekt munosabati.*

Аннотация. *В данной статье представлено теоретическое и практическое обоснование методологии развития рефлексивных навыков будущих учителей в системе деонтологического подхода в процессе высшего педагогического образования. Анализируются механизмы интеграции профессионального долга, ответственности и этических норм с внутренней рефлексивной деятельностью студента. В статье предлагается специальная учебно-методическая система, основанная на деонтологических столкновениях (моральных и этических конфликтах), рефлексивно-личностном моделировании и процессах интериоризации. Систематически выделены основные педагогические условия применения данной методологии в высшем педагогическом образовании.*

Ключевые слова: *педагогическая деонтология, профессиональный долг, профессиональная рефлексия, будущий учитель, учебно-методическая система, деонтологическое столкновение, интериоризация, субъектно-субъектные отношения.*

Abstract. *This article provides a theoretical and practical justification for the methodology for developing reflective skills of future teachers in the system of the deontological approach in the process of higher pedagogical education. The mechanisms of integration of professional duty, responsibility and ethical norms with the internal reflexive activity of the student are analyzed. The article proposes a special educational and methodological system based on deontological collisions (moral and ethical conflicts), reflexive-personal modeling and interiorization processes. The main pedagogical conditions*

for applying this methodology to higher pedagogical education are systematically highlighted.

Keywords: *pedagogical deontology, professional duty, professional reflection, future teacher, educational and methodological system, deontological collision, interiorization, subject-subject relationship.*

KIRISH. O'qituvchi bu zamonaviy sharoitda o'z kasbini egallashi uchun, avvalambor o'zining tanlagan kasbini sevishi, o'z kasbiga sodiq va masuliyatli bo'lmog'i lozim. Sababiki. o'qituvchi kasbining mazmuni va mohiyati o'z faoliyati davomida yuzaga chiqadi. O'qituvchi o'zining shaxsiy faoliyatini bilishi lozim: bunda, o'z faoliyati davomida o'zining ishlash xususiyatini tahlil qila olishi, o'z faoliyatini pedagogik texnologiyalar asosida kuchaytirib borishi va albatda, ichki tashxislashni ham yo'lga qo'yishi o'qituvchining katta imkoniyatlari hisoblanadi.

Bu aytilgan imkoniyatlardan to'g'ri foydalansa gina, o'qituvchi o'z kasbining etuk mutaxassisi bo'lib etishadi. O'qituvchilarning deontologik madaniyatini shakllantirish kontsepsiyasi hamkorlik tamoyillariga, ta'limni insonparvarlashtirishga, o'qitishning o'zgaruvchanligiga, kasbiy va kasbiy ta'limdan keyingi tayyorgarlik bosqichlarida deontologik ta'limning uzluksizligiga asoslanadi.

Deontologik madaniyat fenomenini tushuntirishga yondashuvlarning xilma-xilligi uni o'qituvchining ajralmas ta'limi sifatida taqdim etishga imkon beradi. Pedagogik faoliyatning samarali sharti sifatida, professional o'qituvchining kasbiy kompetentsiyasining umumlashtirilgan ko'rsatkichi va tizimli ma'naviy-axloqiy o'zini takomillashtirish maqsadi hisoblanadi. Zamonaviy global ta'lim makonidagi integratsiya va transformatsiya jarayonlari oliy pedagogik ta'lim tizimi oldiga nafaqat yuqori intellektual salohiyatli, balki yuksak ma'naviy-axloqiy mas'uliyatga ega bo'lgan, o'z faoliyatini uzluksiz tahlil qila oladigan o'qituvchi shaxsini shakllantirish vazifasini qo'ymoqda. Ushbu tizimda pedagogik deontologiya — o'qituvchining kasbiy burchi, etikasi, ijtimoiy mas'uliyati hamda majburiyatlari to'g'risidagi fan sifatida markaziy o'rinni egallaydi. Biroq, an'anaviy ta'lim mazmunida deontologik normalar ko'pincha talabalarga tashqi tomondan yuklatilgan quruq taqiqlar va talablar majmuasi sifatida o'rgatiladi.

Muammoning dolzarbligi: Kasbiy burch prinsiplari bo'lajak o'qituvchi faoliyatida rasmiyatchilikka aylanib qolmasligi uchun u talabaning ichki dunyosi va shaxsiy pozitsiyasi bilan sintezlashishi lozim. Bu jarayonni harakatga keltiruvchi asosiy mexanizm esa kasbiy refleksiyaadir. Refleksiv ko'nikmalar bo'lajak pedagogga jamiyat oldidagi o'z majburiyatlarini shaxsiy vijdon mezoni bilan o'lchash, kasbiy xatti-harakatlarini tahlil qilish va axloqiy ziddiyatli vaziyatlarda eng to'g'ri qarorni qabul qilish imkonini beradi.

Pedagogik ta'limda deontologik yondashuv va reflektiv ko'nikmalarning o'zaro aloqadorligini ta'minlovchi aniq metodik tizimning mukammal ishlab chiqilmaganligi, talabalarda kasbiy burch hissini ichki e'tiqod darajasiga ko'tarish mexanizmlarining yetishmasligi mazkur mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot maqsadi: Oliy pedagogik ta'lim jarayonida deontologik yondashuv prinsiplariga tayangan holda bo'lajak o'qituvchilarning reflektiv ko'nikmalarini rivojlantirishning konseptual-metodik tizimini va uni amalga oshirish shart-sharoitlarini ilmiy jihatdan asoslash.

2. **METODOLOGIK ASOSLAR.** Mazkur ilmiy maqolada muammoni yoritish va metodik tizimni shakllantirishda tizimli, aksiologik (qadriyatli), shaxsga yo'naltirilgan va deontologik yondashuvlar metodologik funksiyani bajardi. Tadqiqot obyekti sifatida bo'lajak o'qituvchining kasbiy burch tizimini reflektiv anglash jarayoni belgilandi. Muammoning nazariy-uslubiy mohiyatini ochib berishda quyidagi ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi:

Pedagogik-kontseptual tahlil: Deontologiya va refleksiya fenomenlarining pedagogik integratsiyasiga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganish hamda "Deontologik-reflektiv kompetentlik" tushunchasining mazmunini modellashtirish.

Pedagogik dizayn va modellashtirish: Oliy ta'lim dasturlariga mos keladigan, bosqichma-bosqich rivojlanuvchi o'quv-metodik strategiyani loyihalash.

Sintez va umumlashtirish: Tashqi deontologik qoidalarining talaba ichki shaxsiy qadriyatiga aylanishi (interiorizatsiya) jarayonining pedagogik shart-sharoitlarini tizimlashtirish.

3. **NAZARIY TAHLIL VA METODIK TIZIM.** Deontologik yondashuv asosida reflektiv ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasi — bu talabada tashqi ijtimoiy burch va majburiyatlarni ichki motivatsiyaga hamda shaxsiy daxldorlik hissiga aylantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik jarayondir.

Ushbu integratsiya to'g'ridan-to'g'ri interiorizatsiya (tashqidan ichkiga o'tish) qonuniyatiga tayanadi:

Mazkur maqsadga erishish uchun oliy ta'lim o'quv jarayoniga tatbiq etiladigan uch bosqichli metodik tizim ishlab chiqildi:

1-bosqich: Kognitiv-anglash (Propedevtik) bosqichi

Maqsadi: Talabalarda pedagogik etika, burch va deontologik me'yorlar haqida fundamental bilimlarni shakllantirish hamda ularda dastlabki introspeksiyaning (o'z-o'zini kuzatishni) uyg'otish. Metodik vositalar: Ma'ruzalarni an'anaviy monolog shaklida emas, balki "Muammoli-dialogik" shaklda tashkil etish. Talabalarga "Pedagogik faoliyatda burch nima uchun huquqiy majburiyat emas, balki ma'naviy ehtiyojdir?" kabi reflektiv savollar orqali muloqot muhiti yaratiladi.

2-bosqich: Vaziyatli-modellashtirish (Amaliy) bosqichi.

Maqsadi: Talabalarni real maktab hayotida uchraydigan murakkab, ziddiyatli va muammoli deontologik vaziyatlarga olib kirish orqali ularning reflektiv tahlil ko'nikmalarini faollashtirish. Metodik vositalar: "Deontologik Kolliziyalar" (Axloqiy ziddiyatlar) metodi. Talabalarga dars jarayonida tayyor qoidalar berilmaydi, aksincha ularga yechimi murakkab bo'lgan keyslar taqdim etiladi.

Deontologik kolliziyaga misol: O'qituvchi dars o'tayotgan paytda maktab ma'muriyati tomonidan eng iqtidorli, ammo intizomsiz o'quvchini darsdan olib chiqib ketish buyuriladi.

O'qituvchining burchi bir tomondan ma'muriyat buyrug'ini bajarish (ijtimoiy intizom), ikkinchi tomondan o'quvchining ta'lim olish huquqini ta'minlash (kasbiy etika) hisoblanadi. Talaba ushbu keysni tahlil qilar ekan, o'z qarorini ham huquqiy, ham ma'naviy tomondan refleksiv tahlil qilishi shart.

3-bosqich: Integratsiyalashgan-shaxsiy (Refleksiv) bosqich.

Maqsadi: Bo'lajak o'qituvchida mustaqil refleksiv pozitsiyani, dars o'tish paytida o'z nutqi, mimikasi, qarorlari va psixologik holatini nazorat qila olish (retrospektiv va prospektiv refleksiya) qobiliyatini yuksaltirish.

Metodik vositalar: "Kasbiy Men-Konsepsiyasi" portfoliosi va "Mikroo'qitish (Video-refleksiya)". Talaba o'tgan darslarining videosini o'zi va guruhdoshlari bilan birgalikda, oldindan belgilangan deontologik mezonlar (empatiya, adolatlilik, pedagogik takt) asosida kritik tahlil qiladi.

4. MUNOZARA. Taklif etilayotgan metodika an'anaviy pedagogik ta'lim formatidan tubdan farq qiladi. An'anaviy yondashuvda talaba shunchaki obyektidir — u qoidalarni eshitadi va yodlaydi. Biz taklif etayotgan deontologik-refleksiv metodikada esa talaba faol subyektga aylanadi. Ushbu metodika oliy ta'limda kutilgan yuqori samarani berishi uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar ta'minlanishi zarur deb hisoblaymiz:

Psixologik xavfsizlik va xatolarga tolerantlik muhiti: Oliy ta'lim professori talabani keys yechishda yoki video-tahlilda yo'l qo'ygan uslubiy, axloqiy xatosi uchun jazolamasligi, balki uni refleksiv savollar orqali to'g'ri yo'nalishga boshqarishi (fasilitatsiya) lozim. Qayerdagi jazo yoki qattiq tanqid bo'lsa, u yerda samimiy refleksiya to'xtaydi va talabada "himoya niqobi" shakllanadi.

O'quv fanlarining deontologik modullashuvi: Pedagogika, psixologiya va xususiy metodika fanlarining har bir bo'limiga refleksiv-topshiriqlar, shaxsiy esse va kasbiy kundaliklar yuritish tizimi integratsiya qilinishi shart.

Kritik va tahliliy fikrlash ustuvorligi: Talaba ta'limda berilayotgan har bir metod va qoidani o'zining shaxsiy prinsiplari elagidan o'tkazishga rag'batlantirilishi kerak.

Metodikaning cheklovi shundaki, u talabadan yuqori darajadagi shaxsiy yetuklik va irodani talab qiladi. Shuning uchun o'quv jarayonining dastlabki bosqichlarida talabalarda o'z-o'zini baholash motivatsiyasini shakllantirib olish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA. Deontologik yondashuv asosida bo'lajak o'qituvchilarning refleksiv ko'nikmalarini rivojlantirish metodikasi — quruq rasmiyatchilik va majburiyat hisoblangan kasbiy burch prinsiplarini talabning ichki hayotiy e'tiqodiga aylantirishning eng optimal yo'lidir. Taklif etilgan uch bosqichli (Kognitiv → Vaziyatli → Integratsiyalashgan) metodik tizim talabani passiv tinglovchidan o'z kasbiy qiyofasi va etikasini mustaqil loyihalashtiruvchi faol subyektga aylantiradi. "Deontologik kolliziyalar" va "Video-refleksiya" metodlari ushbu tizimning yadroviy elementlari hisoblanadi. Mazkur metodikani oliy pedagogik ta'lim muassasalariga joriy etish yosh mutaxassislarining maktab muhitiga tez va og'riqsiz moslashishini ta'minlaydi, ularni kasbiy begonalashuv

hamda hissiy tushkunlikdan himoya qiladi. Oliy ta'lim o'quv rejalari tarkibiga refleksiv-muammoli modullarni tizimli kiritish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Inomova M. Pedagogik deontologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2012. – 144 b.
2. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Pedagogik deontologiya va kompetensiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2016. – 180 b.
3. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish metodikasi. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2007. – 194 b.
5. Omonov H.T., Xo'jayev X.S., Madyarova S.A., Eshonqulov E.U. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2012. – 160 b.
6. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action.* New York: Basic Books.
7. Gibbs, G. (1988). *Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods.* Further Education Unit. Oxford Polytechnic.
8. Мишаткина Т. В. Педагогическая деонтология: Учебное пособие. – Минск: ИВЦ Минфина, 2010. – 312 с.
9. Бездухов В. П., Жилавская А. В. Этико-педагогический подтекст рефлексивной деятельности учителя. – Самара: СамГПУ, 2004. – 148 с.
10. Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning.* San Francisco: Jossey-Bass.